

УДК 338.432

Л. Ю. Мельник,
д. е. н., професор, Дніпропетровський державний аграрний університет

ФЕРМЕРСТВО В УКРАЇНІ: НАДБАННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Проаналізовані результати господарської діяльності фермерських господарств за період 2000—2010 рр., визначені проблеми та перспективи їхнього розвитку.

The economic results of the Ukraine's farms through 2000—2010 have been analyzed; their problems and prospects have been defined.

ВСТУП

Перші фермерські господарства (в подальшому — ФГ) виникли в Україні в 1989 р., тобто ще до прийняття законодавчої бази — Закону України "Про селянське (фермерське) господарство" в грудні 1991 р. Жодна із форм підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки на початку 90-х років ХХ ст. не привертала до себе такої пильної уваги з боку науковців, як фермерство. Йдеться передусім про наукові праці таких вітчизняних науковців, як М.М. Бабич, І.М. Бурдейний, В.П. Горьовий, Р.А. Іванух, О.О. Жовтанецька, М.Й. Малік, В.Я. Месель-Веселяк й багатьох інших.

При цьому фермерство характеризується як організаційна структура, що "...найбільш повно використовує специфіку сільського життя (локальність розташування населення, єдність побутової, виробничої та культурної сфер життєдіяльності)" [4, с. 67]. Виходячи із цього, науковці прогнозували широкомасштабний розвиток фермерства в Україні. Початок його становлення певною мірою підтверджував такий прогноз. За період 1995—2000 рр. кількість ФГ в Україні збільшилася на 3650, але у 2007—2010 рр., зменшилася на 1886 одиниць, тобто кількісно фермерство почало зменшуватися. У зв'язку з цим логічно виникає питання: чим це зумовлено? Чому найбільш поширена форма аграрних господарств у країнах з ринковою економікою в Україні не отримала належного розвитку? Відповідь на ці питання потребує дослідження проблем, що пов'язані з ефективним функціонуванням та розвитком ФГ. На жаль, в останні роки увага вітчизняних науковців до фермерства значно послабилася, особливо у порівнянні з початком здійснення аграрних перетворень.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є дослідження функціонування ФГ в Україні за період 2000—2010 рр., визначення здобутків, проблем та перспектив їхнього розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

1991—1990 рр. можна визначити як період становлення фермерства в Україні. Відповідно, починаючи з 2000 р., йдеться про фермерство як особливу групу, складову підприємницького сектора сільськогосподарських підприємств. Частка ФГ в останньому становила у 2010 р. 73,8 % від загальної кількості господарюючих суб'єктів у сільському господарстві. Більш розгорнуту картину щодо динаміки, ролі і місця ФГ в аграрному секторі дає система показників наведена в (табл. 1).

Дані табл. дають підстави стверджувати, що, починаючи з 2007—2008 рр., процес розвитку фермерства в Україні загальмувався, а за деякими показниками спостерігається навіть зменшення його місця і ролі у сільському господарстві. Особливо турбує зменшення кількості ФГ (досягши піка у 2007 р. 43,4 тис. одиниць, почалося їхнє щорічне зменшення). Дотепер незначною є частка ФГ у виробництві валової продукції сільського господарства, яка до того ж у 2010 р. зменшилася на 0,7 в.п. у порівнянні з 2008 р. Позитивним є щорічне підвищення площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на одне ФГ.

Наголосимо, що у ФГ низька продуктивність використання землі в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь — 117 тис. грн., тоді як по усім категоріям господарств у 2010 р. цей показник становив 270 тис. грн. (в 2,3 рази вище).

В ринкових умовах головним завданням будь-якого аграрного підприємства є забезпечення належного рівня ефективності й прибутковості господарської діяльності. ФГ — не виняток. Якщо воно цього не зробить, відстане в економічному аспекті й може збанкрутувати. ФГ із виручки від реалізованої продукції мають покрити собівартість, а частку або весь прибуток використовувати як джерело розширеного відтворення передусім на інтенсивно-інноваційних засадах. Саме це і є визначальною умовою забезпечення високої конкурентоспроможності підприємства.

Розглянемо у цьому контексті ФГ як одну із нових для України 90-х років ХХ ст. агроструктур, що вважалася найбільш ефективною і перспективною.

Дані Держкомстату України за 2010 р. щодо результатів сільськогосподарської діяльності ФГ зазначені в табл. 2.

Наведені в табл. 2 дані свідчать про те, що у 2007 і 2010 роках сектор ФГ України у цілому був прибутковим, рівень рентабельності як сільськогосподарської діяльності, так і виробництва сільськогосподарської продукції становив майже 32%. До речі, усім наведеним у таблиці показникам притаманна позитивна динаміка.

Важливим аспектом дослідження господарської діяльності ФГ є порівняння досягнутого ними рівня рентабельності продукції сільського господарства з таким же показником інших організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. У 2010 р. у приватних підприємствах цей показник становив 27,8%, господарських товариствах 20,0, у виробничих кооперативах 12,5, а в ФГ — 32,4%. Щодо продукції рослинництва, то рівень рентабельності відповідно становив: 34,2%; 24,5; 27,8; 35,4% [14, с. 61, 177]. У ФГ, таким чином, найбільш високий рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва. Безперечно, і загальний рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах у 2010 р. 21,1%, у т.ч. продукції рослинництва 26,7% (до речі, у 1990 р. відповідно 42,6% і 98,3%), і по усім формам сільськогосподарських підприємств не відповідає потребам розширеного, навіть простого, відтворення з урахуванням відсталості їхнього техніко-технологічного оснащення, потреб у мінеральних добривах, засобах захисту рослин тощо, не кажучи вже про розширене відтворення на інтенсивно-інноваційних засадах. Так, у розрахунку на одне ФГ у 2010 р.

Таблиця 1. Функціонування фермерських господарств в Україні 2000–2010 рр.*

Показники	2000	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість фермерських господарств, одиниць	38428	43150	43410	42446	41906	41524
Площа землі в користуванні, с.-г. угідь, тис. га	2158	3973	4199	4328	4299	4291
Площа с.-г. угідь на одне господарство, га	56	92	97	102,0	102,6	103,3
Валова продукція у порівнянних цінах 2005 р., млн грн.	1309	4097	3477	5921	5075	5013
Із розрахунку на одне господарство тис. грн.	34	95	80	140	121,1	120,7
На 100 га земельних угідь, тис. грн.	61	103	83	137	118,1	116,8
На одного працюючого у фермерському господарстві, тис. грн.	18,3	31,0	30,2	53,0	49,4	50,9
Чисельність працюючих – всього, осіб	71504	132031	115327	111659	102795	98400
Валова продукція (відсотків) до загального обсягу в Україні	1,7	4,3	3,9	5,7	5,0	5,0

* Розраховано за даними: [14, с. 162–164].

прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг становив лише 63,2 тис. грн. Тобто, щоб купити один зернозбиральний комбайн, потрібно використати весь прибуток за декілька років.

Здійснений аналіз функціонування і розвитку ФГ дозволяє зробити деякі узагальнюючі оцінки щодо перспектив їхнього розвитку. На початку аграрної реформи більшість науковців вважали, що в основі майбутньої моделі аграрного виробництва "...має бути селянське (фермерське) господарство, тим більше, що світова практика свідчить про доцільність саме такої форми" [11, с. 380–381]. Адже "...переваги фермерської форми господарювання незаперечні..." [15, с. 4], "сімейні фермерські господарства, найбільш ефективні і загальноприйняті" [6, с. 26]. Йдеться, насамперед, про те, що у будь-яких сімейних формах господарювання його суб'єкта забезпечена органічна єдність власності і праці. А це породжує у нього самоособистий інтерес, економічну й правову відповідальність, що збуджує і стимулює сумлінне і творче ставлення до ефективної господарської діяльності, самозабезпечує раціональне використання живої й уречевленої праці,

Таблиця 2. Результати сільськогосподарської діяльності фермерських господарств України* (млн грн.)

Показники	2007	2010
Чистий дохід (виручка) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	4861,8	10788,8
у т.ч. від сільськогосподарської	4693,4	10585,8
з неї		
продукції рослинництва	4271,4	9847,0
продукції тваринництва	422,0	738,8
Прибуток, збиток (-) від реалізації сільськогосподарської продукції та послуг	1065,5	2626,2
у т.ч. від сільськогосподарської	1066,6	2588,8
з неї		
продукції рослинництва	1086,8	2575,8
продукції тваринництва	- 20,2	13,0
Рівень рентабельності сільськогосподарської діяльності, %	28,1	32,2
у т.ч. від сільськогосподарської	29,4	32,4
з неї		
продукції рослинництва	34,1	35,4
продукції тваринництва	- 4,6	1,8

* Джерело: [14, с. 177].

дбайливе використання землі й результатів виробництва. Результати господарської діяльності НДР і ФРН, Фінляндії, колишнього СРСР, Північної і Південної Кореї, Тайваню і Китаю свідчать про вищу ефективність виробництва на основі приватної власності [7].

Положення, згідно з яким приватна власність (за умови, що власник є водночас і працівником, і менеджером) створює найбільш високу мотивацію до ефективного господарювання є незаперечним і тут дискусія недоречна. Таким же є й положення про те, що ФГ "найбільш загальноприйнятні" у країнах з ринковою економікою. Разом з тим, вважаємо за необхідне наголосити, що в деяких країнах, наприклад в США, ферма — синонім аграрного господарства взагалі, незалежно від форми власності і господарювання: сімейна ферма, партнерство, корпорація (сімейна і несімейна), виробничі кооперативи тощо. Вітчизняні ферми більшменш аналогічні сімейним фермам США. У 2007 р. частка останніх становила: у загальній кількості ферм — 86,5; земельній площі — 62,3; товарній продукції — 50,1; чистому доході — 52,0% [16].

Потребує уточнення й теза про те, що "ефективність фермерських господарств як форми господарювання на селі вже не треба доводити" [2, с. 36]. "У ринковій економіці фермерство є формою господарювання, що найбільше відповідає умовам та законам ринку" [3, с. 126]. У цьому зв'язку виникають питання: чим пояснити той факт, що ФГ в умовах вільної конкуренції не стали єдиною формою господарювання в аграрній сфері економіки? Адже якщо сімейні ферми найбільш ефективні, то чому у 2007 р. в США частка несімейних агроструктур у загальному обсязі товарної продукції становила 49,9% (до речі вони використовували 37,7% земельних площ)? Тобто щодо показника товарної продукції останні більш продуктивно використовували землю. І головне, що самі сімейні ферми істотно диференційовані за показником рівня рентабельності й прибутковості, тобто в однаковому зовнішньому ринково-підприємницькому середовищі ФГ господарюють з різною результативністю.

Спробуємо дати відповідь на поставлені вище питання.

Не потребує аргументації положення про те, що на економічну ефективність і життєстійкість усіх аграрних господарств, зокрема, ФГ впливає низка чинників. Головні з них знаходяться у сфері дії окремого підприємства. З точки зору як теорії, так і практики, важливо виділити головний або декілька з них. Більшість вітчизняних науковців з початку 90-х років ХХ ст. вважали, що таким чинником є приватна власність і приватні форми господарювання. Насамперед, йшлося про особисті селянські і фермерські господарства.

Останніми роками високим балом оцінюється техніко-технологічний фактор: "Вирішення

проблеми дохідності в агропромисловому комплексі неможливе без формування сучасної матеріально-технічної бази виробництва продукції... Масштаби та напрями розвитку аграрного виробництва, ефективність та конкурентоспроможність визначає матеріально-технічна база, особливо її активна частина — машини та обладнання" [13, с. 26, 28].

Традиційно дискусійним було і залишається питання щодо впливу на прибутковість аграрних підприємств їхніх розмірів. Однак на сьогодні більшість науковців визнають істотну роль концентрації виробництва на рівні підприємств, її позитивний вплив на прибутковість.

Ряд науковців акцентують увагу на організаційному чиннику, зокрема менеджменті. Наводилися дані про те, що вже нині за рахунок організаційних факторів досягається 30% економії живої праці. В розвинених країнах раціональна організація виробництва забезпечувала 20—50% приросту національного доходу [1, с. 16]. А окремі науковці, посиляючись на спеціалістів з менеджменту, стверджують, "...що ефективність економіки лише на третину зумовлюється вкладеннями в обладнання, техніку. Все інше залежить від інтелектуального потенціалу, зокрема від кваліфікації керівників, рівня їх компетентності, вміння передбачати і приймати обґрунтовані рішення" [5, с. 72].

Узагальнення і критичний підхід до викладених вище точок зору, зарубіжний й вітчизняний досвід, логіка, а також об'єктивний аналіз щодо місця й ролі окремих внутрішньогосподарських чинників, які впливають на результати господарської діяльності аграріїв, дають підстави сформулювати певні положення.

Економічно вагомість чинника приватної власності, безперечно, досить істотна, але відносно зменшується, "розмивається" в міру використання техніки і технологій, найманої праці, розмірів господарства. І тільки в трудомістких видах сільськогосподарської продукції цей чинник і нині займає провідне місце.

Відносно чинника "тотожності власності й праці", то його позитивний вплив на результативність й ефективність господарювання проявляється не безпосередньо, а опосередковано через професійний потенціал фермера, рівень прояву ним підприємливості у виробничій й особливо комерційній діяльності. Саме цим і пояснюється той факт, що навіть за рівності інших умов, рівень прибутковості у ФГ суттєво відрізняється. Інакше кажучи, тотожність власності і праці є лише однією із складових системи внутрішньогосподарських чинників, що позитивно впливають на результативність ФГ.

Головною проблемою більшості зарубіжних і вітчизняних ФГ є те, що вони не досягають оптимальних розмірів. Звідси проблема дотримання

науково обґрунтованих сівозмін, ефективного використання усіх виробничих ресурсів, тобто неможливість використання в малих ФГ відомих переваг агроструктур оптимальних розмірів. У зв'язку з цим розділяємо погляди тих науковців, які вважають, що "... домінуючим чинником, що має вплив на рівні економічної ефективності, залишається обсяг (концентрація) виробництва і в залежності від раціонального використання природно-економічних умов ефективність виробництва зростає до стабільно стійкого стану, що забезпечує довготривале розширене відтворення" [13, с. 31]. "...Невеликі розміри сільськогосподарських підприємств не забезпечують раціонального використання системи технічних засобів і відповідного зниження собівартості продукції. Збільшення ж їхніх розмірів дає змогу раціональніше використовувати техніку та інші основні виробничі фонди, транспорт, трудові ресурси, а відповідно й ефективніше вести виробництво в цілому" [8, с. 14].

Можна погоджуватися чи дискутувати з приводу наведених вище положень. Але, як відомо, практика — критерій істини. Вона ж свідчить про те, що зі збільшенням зібраної площі урожайність основних сільськогосподарських культур має чітку тенденцію до підвищення (табл. 3).

Дані таблиці не потребують особливих коментарів. За винятком кукурудзи, де урожайність з площею в 500,01—1000,00 га дещо зменшилася у порівнянні з 250,01—500,00 га і цукрових буряків більше 500,00 га у порівнянні з 250,01—500,00 га, по всім іншим культурам вона підвищувалася в міру збільшення зібраних площ. Тобто в аспекті урожайності переваги великих зібраних площ незаперечні. Зрозуміло, що не самі по собі вони збільшують урожайність. Йдеться про те, що позитивно на це впливає ряд факторів: можливість впровадження науково обґрунтованих сівозмін (при цьому виникає реальна можливість раціональніше й ефективніше використовувати наявну техніку); можливість виводу зі складу ріллі частки угідь з метою відтворення; фактор масштабу при виробництві (постійні витрати розподіляються на більшу кількість продукції, виходячи з цього підприємство має нижчу собівартість продукції, більший прибуток і відповідно матеріальну зацікавленість у виробництві) й інші [9].

Розподіл діючих ФГ України за рівнем чистого доходу (виручки) від реалізації сільськогосподарської продукції у 2010 р. також свідчить про підвищення рівня рентабельності (з певними відхиленнями) в залежності від обсягів чистого доходу. В групі ФГ до 50,0 тис. грн. цей показник становив 15,1%, а в групі 5000,1-10000,0 тис. — 39,9, більше 10000 тис. — 38,7% [14, с. 178].

Відмітимо, що питання переваг великих роз-

Таблиця 3. Групування ФГ України за розмірами зібраної площі та урожайністю основних сільськогосподарських культур у 2010 році*

Розміри зібраної площі, га	Урожайність, ц з 1 га			
	зернові та зернобобові культури	у т.ч. кукурудза на зерно	соняшник	цукрові буряки (фабричні)
ФГ – всього	21,9	38,2	13,4	250,8
з них з площею, га до 50,00	16,2	31,0	10,7	238,7
50,01 – 100,0	18,1	36,3	12,8	247,4
100,01 – 250,00	19,3	38,7	13,8	255,3
250,01 – 500,00	22,1	42,9	14,6	261,9
500,01 – 1000,00	24,1	39,9	15,7	254,3**
більше 1000,00	28,1	50,5	14,5	x

* Розраховано за даними: [14, с. 170—171].

** Більше 500,00.

мірів підприємств повинно бути поставлено в площину оптимального рівня концентрації виробництва, з врахуванням видів виробництва, рівнів спеціалізації і кооперації агропідприємств.

На кінець 2010 р. в розрахунку на одне ФГ площа сільськогосподарських угідь становила 103 га, що перевищує цей показник в європейських країнах, але менше США (175 га). В той же час на одне недержавне сільськогосподарське підприємство без ФГ у 2010 р. припадало 1058 га (в 10,3 рази більше, ніж у ФГ) [14, с. 51, 76].

ФГ, зрозуміло, притаманна значна диференціація за цим показником (табл. 4).

Дані табл. 4 свідчать, що на кінець 2010 р. на одне ФГ (які мали сільгоспугіддя) припадало 115 га. При цьому спостерігалася значна їх диференціація за цим показником. Майже $\frac{3}{4}$ ФГ мали площу сільгоспугідь до 50 га (у середньому по цій групі — 22,7 га). І тільки три останні групи (1837 ФГ — 4,9%) від їх загальної кількості можна віднести до тих, що мали більш-менш оптимальні розміри землекористування і могли більш продуктивно використовувати землю. Позитивним є й той факт, що ці господарства використовували більше половини (54,8%) від загальної площі сільгоспугідь, що мали ФГ.

Проблема досягнення оптимального рівня концентрації виробництва притаманна фермерству в усіх країнах з початку його виникнення. Саме тому, не втрачаючи своєї приватно-сімейної форми, фермери, з метою використання переваг великотоварних агроструктур, почали добровільно кооперуватися, об'єднуватися в різні партнерства і корпорації, інтегруватися з підприємствами третьої сфери АПК.

В Україні ці процеси не отримали належного розвитку. А це і є однією із причин того, що ринково-підприємницьке середовище, зокрема кон'юнктура на ринку засобів сільгосппризначення і сільгосппродукції, була і залишається вкрай несприятливою (диспаритет цін). "Через відсутність еквівалентності міжгалузевого обміну сільське

Таблиця 4. Розподіл ФГ України за розміром сільгоспугідь на кінець 2010 року*

Групи ФГ за площею с.г. угідь	Кількість ФГ	У відсотках до загальної кількості	Площа с.г. угідь, тис. га	У відсотках до загальної площі с.г. угідь	Площа с.г. угідь в розрахунку на одне ФГ, га
Господарства, що мали с.г. угіддя**	37220	100,0	4290,8	100,0	115,4
до 50,0	26767	71,9	610,6	14,2	23
50,1 – 500,0	8616	23,1	1331,5	31,0	155
500,1 – 1000,0	1013	2,7	706	16,9	697
1000,1 – 3000,0	712	2,0	1112,4	25,9	1562
більше 3000,0	112	0,3	530,3	12,3	4735

*Джерело: [14, с. 162].

**4304 ФГ (10,4% від загальної кількості) не мали сільгоспугідь.

господарство втрачає свої активи, різко знижуються можливості не тільки розширеного, а й простого відтворення виробництва" [13, с. 25].

Тобто диспаритет цін є згубним для усіх агропідприємств. Але для невеликих за розмірами сімейних форм він порівняно більш негативний.

Виходячи із контексту порушеної проблеми, можна стверджувати, що прихильники широко-масштабного розвитку фермерства акцентували увагу на позитивній дії чинника тотожності власності і праці. Але в міру підвищення техніко-технологічної оснащеності сільського господарства, особливо в умовах НТР, економічна ефективність і стійкість агропідприємств будь-яких організаційно-правових форм визначається передусім впровадженням у виробництво нових видів техніки, технологій, а їхнє повне й ефективне використання потребує відповідних земельних площ, рівня концентрації виробництва. Зрештою, йдеться про те, що в сучасних умовах сектор великотоварних постіндустріальних агроструктур стає провідним у вирішенні продовольчої безпеки країни, за часткою у загальному виробництві товарної продукції, обсягів експорту тощо.

Такий процес є проявом дії об'єктивного економічного закону концентрації виробництва в сільському господарстві. Тією чи іншою мірою він діє у всіх країнах з ринковою економікою. Україна — не виняток. А тому перспективними передусім є великотоварні ферми. Усі інші, які прийнято відносити до дрібного, малого й частково середнього агробізнесу, також можуть знайти свою нішу в сільському господарстві. Але провідним сектором, основою продовольчої безпеки країни вони не стануть ні в оглядовій, ні в більш віддаленій перспективі за умови, що буде розбудована постіндустріальна модель аграрної економіки.

Разом з тим, в умовах вільного вибору селян, для тих, хто бажає і, головне, вмє самостійно вести агробізнес, держава має створити для цього можливості щодо придбання ними необхідних засобів виробництва, пільгових кредитів і безпосередньої підтримки державою. Адже розмаїття видів виробництва у сільському господарстві, наявність малоземельних і густонаселених Західних

регіонів країни, неповна зайнятість в сільському господарстві дають можливість для прибуткового функціонування дрібних і малих ферм. Великі уже сьогодні успішно конкурують із іншими формами господарювання. Зрештою сільське господарство і суспільство тільки виграють від раціонального поєднання агрогосподарств різних за розмірами — малих, середніх і великих.

ВИСНОВКИ

За період 1991—2010 рр. у сільському господарстві України сформований і функціонує сектор ФГ. Більшість останніх сімейного типу. В той же час, починаючи із 2007 р., кількість ФГ щорічно зменшується. А це суперечить прогнозу більшості вітчизняних науковців, згідно з якими "... майбутнє розвитку аграрного сектору економіки нашої країни — за фермерськими господарствами" [12, с. 135]. Такі прогнози не враховували ні досвіду економічно високорозвинених країн, ні реалій сільського господарства України. Відносно перспектив подальшого функціонування й можливого розвитку ФГ, то передбачити їх складно. Більш-менш точно можна дати оцінку функціонуючим фермам. Ті з них, які вже забезпечили раціональний рівень концентрації виробництва або наближаються до нього, незалежно від того, чи вони сімейні, чи наймають працівників, є перспективними. За рівності інших умов, вони як приватні агроструктури мають навіть переваги. Якщо за критерій взяти розмір сільськогосподарських угідь понад 1000 га, то у 2010 р. кількість таких ФГ становила 824 одиниць (2,2% до загальної кількості ФГ, що мали сільськогосподарські угіддя). Водночас вони використовували 1642,7 тис. га сільськогосподарських угідь (38,3% до загальної площі сільськогосподарських угідь фермерів). До речі, на кінець 2007 р. відповідні показники становили 766 одиниць (2,0), 1514,9 тис. га (36,1%). Тобто відбувається концентрація виробництва у секторі ФГ.

Для дрібних й малих ФГ головне завдання — знайти свою "нішу" в сільському господарстві, в якій чинник приватної власності дотепер вагомий, а розміри не мають вирішального значення. Йдеться передусім про трудомісткі види виробництва (продукти малого тваринництва — баранина, козяче молоко, мед), плоди і ягоди, овочі, м'ясо свиней й усі види виробництва екологічно чистої продукції, зелений туризм тощо.

Стосовно перспектив виникнення нових ФГ, то раніше тут великі надії покладалися на особисті селянські господарства (ОСГ). При цьому зазначалося, що "психологія сучасних українських селян поступово змінюється в бік реанімації в них духу підприємництва" [10, с. 67]. Питання реані-

мації духу підприємництва в сучасних селян, на наш погляд, дискусійне. Але навіть якщо це й так, то й нині ринково-підприємницьке середовище у цілому не сприяє появі нових, принаймні сімейних ферм. Йдеться про "диспаритет цін" щодо агровиробників з боку підприємств першої й третьої сфер АПК, відсутність належного їхнього кредитування і головне відсутності підтримки держави. В економічно високорозвинених країнах вона суттєва. Так, в країнах ЄС в структурі валового доходу фермерів рівень державної підтримки становить не менше 50%. В США тільки "цінові урядові платежі" фермерам у 2007 р. становили майже 8 млрд дол. У середньому на одну ферму припадало 9,5 тис. дол. [16]. В Україні у 2010 р. уся державна підтримка ФГ становила 4,5 млн грн., в розрахунку на одне ФГ — 10,8 тис. грн. Така допомога держави не сприяє їхньому розвитку, тим більше, що у 2010 р. вона зменшилася на 35,3% у порівнянні з 2008 р. [14, с. 178].

Умови, які склалися у сільському господарстві України на сьогодні, більш сприятливі для розвитку сектора великотоварних інтегрованих агроструктур, тобто агропромислових підприємств інноваційного типу. Саме вони вже сьогодні в США і інших країнах Заходу є основою забезпечення на належному рівні продовольчої безпеки. Показовим у цьому відношенні є сільське господарство в США. Офіційно до сектора великотоварних ферм тут відносять ферми з обсягом реалізованої продукції 250 тис. дол. і більше. У 2007 р. їх кількість становила 217,1 тис. одиниць (7,5% до загальної кількості ферм), але частка у товарній продукції досягла 84,6%, у тому числі з обсягом реалізації 1 млн дол. і більше 58,7% (у 2002 р. відповідно 76,0% і 46,8%) [16]. Саме тому неправомірно переоцінювати місце й роль сімейних ФГ в сучасному й особливо у майбутньому розвитку сільського господарства та недооцінювати при цьому розвиток великотоварних агроформувань, насамперед, агропромислових. В умовах глобалізації економічних процесів, переходу до постіндустріальної моделі сільського господарства продовольчу безпеку може забезпечити сектор великотоварних агроформувань, включаючи великі ферми. При цьому невеликі й середні ФГ сімейного типу мають його доповнювати. Прогноз більшості науковців, згідно з яким сімейне фермерство в Україні стане основою сільського господарства, виявився нездійсненим. Він не враховував ні світових тенденцій розвитку сільського господарства, ні його реалій в Україні.

Література:

1. Амбросов В.Я. Великотоварні підприємства як основа впровадження інновацій / В.Я. Амбросов, Т.Г. Маренич // Економіка АПК. — 2007. — № 6. — С. 15—18.
2. Бабич М.М. Сучасний стан та перспективи

розвитку фермерських господарств на Миколаївщині / М.М. Бабич // Економіка АПК. — 2001. — № 7. — С. 33—36.

3. Бурдейний І.М. З досвіду державного регулювання сільськогосподарського виробництва зарубіжних країн / І.М. Бурдейний // Економіка АПК. — 2001. — № 2. — С. 124—127.

4. Горьовий В. Розвиток і сучасний стан функціонування фермерських господарств регіону / В. Горьовий // Економіка України. — 2007. — № 12. — С. 61—68.

5. Завадський Й.С. Державне регулювання економіки АПК / Й.С. Завадський // Економіка АПК. — 1999. — № 1. — С. 69—72.

6. Іванух Р.А. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р.А. Іванух, О.О. Жовтанецька // Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 25—31.

7. Месель-Веселяк В.Я. Удосконалення відносин власності — основа аграрних перетворень / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 1996. — № 6. — С. 3—13.

8. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 13—19.

9. Назаренко О.В. Вплив орендних відносин на оптимізацію землекористування в аграрних підприємствах / О.В. Назаренко // Економіка АПК. — 2006. — № 1. — С. 91—95.

10. Онищенко О. Соціально-економічна природа і розміри сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. — 2000. — № 6. — С. 58—68.

11. Підприємництво в аграрній сфері економіки / [М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, Л.В. Романова та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Й. Маліка. — К.: ІАЕ, 1998. — 514 с.

12. Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: кол. монографія у двох томах. Т.1 / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Е. Мазнева. — К.: ІАЕ, 2000. — Т. 1. — 732 с.

13. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення доходності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період / П.Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — № 4. — С. 19—37.

14. Статистичний збірник "Сільське господарство України": за 2010 рік / Державний комітет статистики України. — К., 2011. — 386 с.

15. Фермерські господарства як форма аграрного бізнесу. Забезпечення ефективного функціонування селянських (фермерських) господарств. — Х.: ХДТУСГ, 2000. — 53 с.

16. 2007 Census of Agriculture. United States Summary and State Data. Vol. 1. Geographic Area Series. Part. 51. — US Department of Agriculture, NASS, 2009.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2011 р.